

Platform Appèl Kerk en Israël 22 nov 2016

"Humaniteit in het Jodendom" door Rabbijn dr. Tzvi Marx Outline van de toespraak

Het onderwerp "humaniteit" is vertaald naar "de waardigheid van de mens."

In het algemeen is dit onderwerp in de wereldcultuur opgenomen in 'de verklaring van de universele mensenrechten' getekend door de meeste naties.

Maar het Jodendom kent geen mensenrechten; erkent wel menselijke verantwoordelijkheden. Wat is het verschil? Iemand kan een recht hebben, maar wie is verplicht om dit recht toe te passen? Terwijl als mensen verantwoordelijkheden hebben tegenover iets, dan moeten zij deze uitvoeren en impliciet heeft de ontvanger daar baat bij, voordeel van. Of hij er recht op heeft, is de vraag.

In de Talmoedische wereld van de Wijzen, de Chachamim van het Jodendom, is het woord voor menswaardigheid *kevod habri'ot*- letterlijk, "eerbied voor de dingen die geschapen zijn". *Beri'ot* van de wortel *bara* - scheppen. Deze uitdrukking wordt in feite, in de Talmoed gebruikt in zijn preciese betekenis van mensenwaardigheid, terwijl het woord *beri'ah* (in enkelvoud) aanduidt alles wat geschapen is. Dus ik stel vast dat menselijke waardigheid maar één aspect is van de waardigheid van alles wat geschapen is, d.w.z. onze totale omgeving: mensen, dieren, planten en niet-organische materie.

De terminologie in het Jodendom voor menselijke verantwoordelijkheid is mitzwa (mitzwot in meervoud): opdrachten, verantwoordelijkheden. Laten we het niet vertalen met het gebruikelijke "geboden en verboden" dat negatieve gevoelens opwekt bij veel Nederlanders. Te autoritair. Opdrachten is uitdagend en positief. De mitzwot zijn opdrachten die ons vragen onze verantwoordelijkheden op ons te nemen en uit te voeren.

Waar begint het idee van menselijke verantwoordelijkheid? In de mythische tuin Eden waar aan Adam is opgedragen om de tuin "*le'avda u'leshamra*" (Gen 2.15) "te bewerken en te onderhouden". D.w.z. verantwoordelijkheid te tonen in de schepping, ook in het Paradijs. Dat is het tegenovergestelde van wat mensen denken: geen leven als een pensionado dus. Maar op een zinnige manier mee doen aan zorg dragen voor het Paradijs (wat onze wereld zou kunnen zijn als wij dat zouden doen).

Wat houdt de mens tegen om zich zo op te stellen? Aan de mens is in tuin Eden slechts één limiet gesteld aan wat hij mag genieten: niet van de boom van goed en kwaad. Die boom staat voor de grens die elk mens moet accepteren om niet rücksichtlos de realiteit aan te pakken, om zijn limiet als mens te accepteren. Maar in deze mythe zien wij dat dit een moeilijke opdracht is. Waarom? Om dat de boom (de realiteit) verleidelijk is. Hoezo verleidelijk?

In Gen. 3:6 zien wij wat zo verleidelijk is- " die boom was goed " (*tov ha'eitz*):

1. "om ervan te eten" (*tov la'ma'achol*) - onze zintuigen van smaak, van consumeren
2. "een lust voor het oog" (*ta'awa hu la'einajiem*)- visueel aantrekkelijk, esthetische sensibiteit
3. "begerenswaardig om er verstandig" door te worden (*nechmad le'haskiel*)- intellectueel vermogen

Dus moet er training komen om de mens te helpen zijn zwakten te overkomen en zijn verantwoordelijkheden uit te voeren.

Waar zien wij de uitwerking van de verantwoordelijkheden i.v.m. *kevod habri'ot*?

Hier zijn een aantal voorbeelden:

1. m.b.t. mensen: Gen 9:6: niet moorden "vergiet iemand het bloed van de mens door de mens, dan zal diens bloed vergoten worden"; Lev. 19:18 en 34 liefde tot de naaste en vreemdeling

2. m.b.t. dieren: Ex. 23:5 "wanneer u de ezel van iemand die u haat, onder zijn last ziet liggen, moet u de ezel beslist samen met hem overeind helpen". Het dier ontlasten van de zware last. Vanuit dit vers wordt door de wijzen geconcludeerd dat men verantwoordelijkheid heeft tegenover levende wezens om hen geen pijn te laten lijden (tza'ar ba'alei chaim). Dus bijv. melken wij koeien op de heilige Sjabbatdag terwijl de activiteit van uitpersen (zoals sap van een sinaasappel) verboden is. Maar het ontlasten van een lijdend dier overstijgt het Sjabbat verbod. Nog een voorbeeld: het afsnijden van een deel van een dier terwijl het nog leeft, is verboden. Ook in de 7 Noachidische wetten (die in het Jodendom gezien worden als de mitzwot die aan de volkeren gegeven zijn: Talmoed Sanhedrin 56).

3. m.b.t. planten: Deut 20:19. Vruchtbomen mogen niet gekapt worden voor het beleg rond een stad tijdens oorlog. Hieruit leiden de Joodse wijzen de verantwoordelijkheid af tegenover planten in het algemeen.

4. ook m.b.t. niet-organische materie mag niets zomaar voor de lol vernietigd worden. "ba'al taschchiet"- niet vernietigen. Dit is ook afgeleid van de analogie met de bomen. Er wordt bijv. gevraagd waarom het rouwritueel van "kri'ah" , het scheuren van een kleed (jas of hemd) verplicht is om rouw te tonen. Is het niet vernietigen van niet-organisch materiaal dat verboden is? Het antwoord: het werkt constructief als catharsis voor de rouwende, om zijn woede en verdriet te uiten (op een symbolische maar wel dramatische wijze).

Hier moet nog iets gezegd worden. Geen van de vier boven genoemde verantwoordelijkheden zijn absoluut. Het leven van de mens is ook niet absoluut. In de Torah zelf zien we dat er oorlog gevoerd wordt ter verdediging van slachtoffers. Bijv. oorlog tegen de Amalekieten. Niet alleen is aan de mens opgedragen om de herinnering aan de Amalekieten uit te wissen (Deut. 25:19, maar God zelf voert zo een eeuwigdurende oorlog uit tegen hen (Ex.18:16). Maar let goed op: ook deze oorlog is niet absoluut. Terwijl het z.g. om een totale uitwissing ging, zien wij de overlevende Amalekieten terug in het boek Josua, in de tijd van Saul en in het boek Ester. Haman is nl. van afkomst Amalekiet. Het is opmerkelijk dat de Talmoed vertelt over de kleinkinderen van Haman die Jodendom studeerden in Bnei Brak, Israël (*mibnei banav shel Haman lamdu Torah biBnei Brak*. (Talmoed Sanhedrin 96b). Discriminatie is één van de universele rechten van de mens, maar die zijn in het Jodendom niet absoluut

Ondanks de verantwoordelijkheid van de mens tegenover dieren, mogen zij wel geconsumeerd worden, geslacht voor eten of belangrijke wetenschappelijke doelen (medicijn ontwikkeling bijv.). Planten mogen niet zomaar vernietigd worden. Toch in bepaalde situaties mogen zij wel gebruikt worden buiten de conventionele regels. Bijv. verbranden om een bos vruchtbaar te maken, te laten herstellen. En bij niet-organisch gebruik is het geen vraag. Het verbod gaat over nutteloze destructie, maar niet over het constructieve gebruik van onze omgeving.

Nog meer wordt de waardigheid van de mens getoond door hem de vrijheid te geven om zijn mening uit te spreken. Dit ziet men in de Talmoedische uitspraak in tractaat Eruvien 13b i.v.m. de meningsverschillen tussen de beroemde rabbijnen Hillel en Shammai. De hemelse stem verklaart dat ook al zijn hun meningen tegenstrijdig, toch "deze en deze zijn de woorden van de Levende God" d.w.z. elke is authentiek. Maar dan volgt de beslissing om de mening van Hillel in de praktijk te accepteren en niet die van Shammai. Hoezo als beide authentiek zijn? De Wijzen antwoorden: omdat Hillel aan zijn leerlingen altijd eerst de tegenovergestelde mening van zijn tegenstander op de beste wijze presenteert en pas daarna zijn eigen mening. D.w.z. hij ziet zijn tegenstander niet als vijand, niet als leugenaar, maar als iemand met een andere mening, een mening waarmee hij het niet eens is. Terwijl Shammai zijn mening als de "waarheid" ziet. Waarom zou hij de 'onwaarheid' van de ander presenteren? Hillel bevordert door zijn houding een cultuur van controversie die legitiem was. Het was niet zijn waarheid die op een hoger plan stond dan de andere, maar zijn

methode. Meningsverschil en meningsuiting staan hoog aangeschreven als waarden in het Jodendom. Men zou kunnen zeggen dat de literatuur van Talmoed en het rabbijnse denken uniek is, in die zin dat zij respecteren dat mensen anders denken en dat dit een verrijking is voor ons (iets dat ook hoort in een democratie).

Nog een belangrijk aspect van mensen"rechten" m.b.t. gelijke behandeling in het recht vinden wij terug in Tenach (Hebreeuwse bijbel) teksten zoals Nu. 9:14 en Nu. 15:15 *"net zoals u, zo moet ook de vreemdeling voor het aangezicht van de Eeuwige zijn. Eén wet en één bepaling geldt voor u en voor de vreemdeling die bij u verblijft"*

Laatste punt:

Rabbi Akiba en Ben Azzai verschillen over de meest fundamentele basis voor menswaardigheid. Rabbi Akiba kiest voor "naastenliefde" als de kern (klinkt bekend?). Maar, vraag je jezelf af, stel dat iemand niet goed in zijn vel zit en de pil van Drion wil hebben. Dan zou hij die, op grond van dat principe, ook aan zijn medemens willen aanbieden uit naastenliefde. Daarom kiest Ben Azzai voor het basisprincipe "de mens is geschapen naar het beeld van God" (*tzelem Elohim*). Vanuit dit beeld vloeit voort de bijzondere status van de mens in de schepping. Wij hebben bijzondere verantwoordelijkheden tegenover de mens vanuit deze houding. Dieren, planten en niet-organische materie hebben die niet. Dus verdienen zij minder verantwoording van ons. Alleen de mens geldt in het Joodse narratief (iets dat gelukkig ook overgenomen is door het Christendom en de Islam) als beelddrager van de Eeuwige. Humanisten kunnen claimen dat de basis voor menswaardigheid vanzelfsprekend is, maar zij parasiteren op het bijbelse (Joodse) verhaal. Deze vanzelfsprekendheid is overgenomen alsof het natuurlijk bij de mens hoort, maar dat is niet zo zoals wij kunnen zien in de atheïstische maatschappijen (N. Korea, voormalige Sovjet Unie, Cambodja onder Pol Pot, en China onder Mao Tze Tung). Waarom zullen wij zo veel geld uitgeven voor het in leven houden van zieke oude mensen als zij niets bijzonders voorstellen in de scheppingsrealiteit? Zijn het dan niet gewoon hoger opgeleide dieren? Wij geven zoveel geld uit omdat wij verantwoordelijk zijn voor het zeker stellen van de menselijke waardigheid, onafhankelijk van de praktische bijdrage die de mens aan de maatschappij kan leveren. Oei oei! Er zou een dag kunnen komen waarin onze maatschappij niet meer bekend is met dit verhaal als fundamentele emotie. Dan zullen wij zien hoe zieke en zwakke mensen uitgewist zullen kunnen worden. Joden en Christenen samen hebben een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid om dit niet te laten gebeuren.